

3. STUDIA PATRYSTYCZNE W XXI WIEKU: MIĘDZYNARODOWA KONFERENCJA PATRYSTYCZNA DLA UCZCZENIA 50-LECIA ISTNIENIA AIEP/IAPS (Jerozolima, 25-27 VI 2013)

Wyjątkowe miejsce i wyjątkowa okazja zgromadziły badaczy antyku chrześcijańskiego w dniach 25-27 czerwca 2013 roku. Miejscem tym była Jerozolima – kolebka chrześcijaństwa, święte miasto trzech wielkich religii, wyjątkowe miejsce dla badaczy starożytności chrześcijańskiej. Ale również okazja była nie byle jaka – pięćdziesięciolecie założenia **Międzynarodowego Stowarzyszenia Badań Patrystycznych (International Association of Patristic Studies / L'Association Internationale d'Études Patristiques)**. Idea powołania takiego stowarzyszenia powstała podczas czwartej Międzynarodowej Konferencji Patrystycznej w Oksfordzie, latem 1963 roku. Jednak w sposób oficjalny zostało ono powołane do życia dwa lata później. W dniu 26 czerwca 1965 r., podczas sympozjum, które miało miejsce w Paryżu, z inicjatywy profesora Michele Pellegrino z Uniwersytetu Turyńskiego oraz kilku innych uczestników wcześniejszego spotkania w Oksfordzie, w sposób oficjalny utworzono Stowarzyszenie, przyjęto zarząd statutu oraz wybrano pierwszy zarząd, w skład którego weszli: prof. Henri-Irénée Marrou (Paryż) jako prezydent AIEP; prof. Kurt Aland (Monachium) i prof. Frank Leslie Cross (Oksford) jako wiceprezydenci; prof. Jacques Fontaine (Paryż) – sekretarz oraz jako skarbnik prof. Pieter Gijsbertus Van der Nat (Leiden). Po dwóch latach przygotowań, podczas piątej Międzynarodowej Konferencji Patrystycznej w Oksfordzie, 20 września 1967 r., zgromadzenie generalne AIEP zatwierdziło na czteroletnią kadencję Radę Stowarzyszenia oraz Komitet Wykonawczy w powyższym składzie, oprócz prof. Crossa, którego ze względów osobistych zastąpił prof. Henry Chadwick (Oksford). W kolejnych latach funkcję prezydenta AIEP pełnili: Henry Chadwick (1971-1975); Willem C. Van Unnik (1975-1978; † 1978); Franco Bolgiani (1978-1979 zastępczo); Franco Bolgiani (1979-1983); Adolf Martin Ritter (1983-1991) Robert Austin Markus (1991-1995); Yves-Marie Duval (1995-1999); Angelo Di Berardino (1999-2003); Pauline Allen (2003-2007); Carol Harrison (2007-2011) i (Theodore de Bruyn (2011-)). I właśnie historii AIEP poświęcona była konferencja w Jerozolimie, której organizatorami były AIEP oraz *The Center for the Study of Christianity* na Uniwersytecie Hebrajskim w Jerozolimie. Obrady, jak zostanie to przedstawione niżej, nie koncentrowały się tylko na historii AIEP, ale również ogniskowały się wokół badań patrystycznych, sposobów i metod uprawiania patrologii, stanu obecnego i przyszłości badań patrystycznych. Wszystkie obrady toczyły się to w nowoczesnym kampusie Uniwersytetu Hebrajskiego na Mount Scopus z widokiem na starą Jerozolimę.

Konferencja rozpoczęła się rankiem 25 czerwca wystąpieniami Theodore'a de Bruyn, aktualnego prezesa AIEP, oraz Brourii Bitton-Ashkelony, dyrektora *Center for Study of Christianity*, które wprowadziły w tematykę obrad. Następnie wykład otwierający sympozjum wygłosił Martin Ritter (Ruprecht-Karls University, Heidelberg, Niemcy), który przedstawił początki AIEP (*The Origins of AIEP*). Dalsze referaty pierwszego dnia obrad skoncentrowały się na ogólnym przedstawieniu teraźniejszości badań patrystycznych. W sesji przedpołudniowej, która toczyła się pod przewodnictwem Theodore'a de Bruyn, Martin Wallraff, (Universität Basel, Szwajcaria) przedstawił stan patrologii w Europie, Dennis Trout, (University of Missouri, USA)

w Ameryce Północnej, a Francisco Garcia Bazan (National Council for Scientific and Technical Investigations, Argentyna) w Ameryce Południowej. Referaty ukazały stan faktyczny badań, najważniejsze osiągnięcia, serie wydawnicze i tłumaczeniowe oraz charakterystyczne prądy naukowe, które panują w poszczególnych regionach. W dyskusji po referatach szczególnie ciekawy był głos prof. Lorenzo Perrone, który zwrócił uwagę, że Europa jako jedyny region świata, nie posiada własnego stowarzyszenia patrystycznego. Badacze z krajów europejskich przynależą do AIEP, do stowarzyszeń amerykańskich, kanadyjskich czy nawet azjatyckich, a nie posiadają własnego ogólnoeuropejskiego stowarzyszenia, które mogłoby wpływać na politykę nauczania patrologii w krajach europejskich biorąc pod uwagę europejską specyfikę. Prof. Perrone postulował zatem powołanie takiego stowarzyszenia, choćby w ramach AIEP jako grupa gromadząca poszczególne sekcje narodowe. Głos ten spotkał się z żywą reakcją europejskich uczestników spotkania. W części popołudniowej, pod przewodnictwem Oscara Velásqueza, wiceprezydenta AIEP, przedstawiony został najpierw wykład Angelo di Berardino (Institutum Patristicum Augustinianum, Rzym) ukazujący rozwój AIEP, przyszłość tej organizacji oraz studiów patrystycznych (*The Development of AIEP*), a następnie kontynuowane były prezentacje poszczególnych regionów: Azja została omówiona przez Satoshi Toda (Hitotsubashi University, Japonia), Australia przez Bronwen Neil (Australian Catholic University) a Afryka przez Michela Libambu z Université Catholique du Congo. Sesja wieczorna pod przewodnictwem Carol Harrison, wiceprezydenta AIEP, rozpoczęła się od przemówienia rektora Uniwersytetu Hebrajskiego Ashera Cohena, a zakończyła referatem Susan Ashbrook Harvey (Uniwersytet Browna, Providence, USA) pod tytułem *Patristic Worlds*.

Kolejne dwa dni obrad konferencji poświęcone były sześciu głównym tematom, które podzielone zostały na osiemnaście sesji. Każdy z tematów głównych rozpoczynał się wykładem plenarnym, a następnie odbywały się krótkie prezentacje poszczególnych referatów. Pierwszy z trzech głównych tematów omawianych w środę, 26 czerwca, brzmiał: *Patrystyka i współdziałanie kultur żydowskiej, chrześcijańskiej i muzułmańskiej. Jakie znaczenie ma patrystyka we wspólnotach złożonych z żydów, chrześcijan i muzułmanów?* (*Patristics and the Confluence of Jewish, Christian and Muslim Cultures. What does patristics mean for scholars and communities with a combination of Jewish, Christian and Muslim identities*). Całodzienne obrady, pod przewodnictwem Lorenzo Perrone, Marianne Sághy, Pauli Fredriksen, rozpoczęły się od wykładu Aryeha Kofsky'ego (Haifa University, Izrael) zatytułowanego *Studying Patristics as an Outsider: Does it Make a Difference?* Następnie zaprezentowano krótkie prezentacje: Menahem Kister (Hebrew University of Jerusalem, Izrael), *Aphrahat Concerning Christ's divinity and Sonship: Jewish Opponents and Christian Sources*; Reuven Kiperwasser i Serge Ruzer (Hebrew University of Jerusalem, Izrael), *Syriac Christians and Babylonian Jewry: Narratives and Identity-Shaping in a Multi-Religious Setting*; Ophir Müntz-Manor (Open University of Israel, Izrael), *The Ritualization of Narration in Jewish and Christian Liturgical Poetry*; Yonatan Moss (Yale University, USA), *The Rise and Function of the Holy Text in Late Antiquity: The Case of Severus of Antioch*; Emmanuel Fiano (Duke University, USA), *Jewish Christianity and European Civilization: An Intellectual History*; Charlotte Touati (Neuchâtel University, Szwajcaria), *Ethiopia, Israel and Falasha*; Żeliko Paša (Pontificium Institutum Orientale, Włochy), *The Concept of God's Oneness and His Attributes as the Start Point of dialogue with Jews and Muslims in the Book of the*

Pearls of Utilities on the Principles of the Religion and the dogmas of Abdisho bar Brihka (d. 1318), Metropolitan of Nisibis; Timothy Pettipiece, University of Ottawa, Kanada), *Manichaeism at the Crossroads of Jewish, Christian, and Muslim Traditions*; Johannes van Oort (Radboud University Nijmegen / University of Pretoria), *Augustine on God and Memory: A Gnostic-Manichaean Analysis of Confessions X*.

Drugim tematem głównym tego dnia było zagadnienie: *Patrystyka pomiędzy wschodnimi i zachodnimi tradycjami chrześcijańskimi. Jakie znaczenie ma patrystyka w obliczu różnej recepcji tekstów patrystycznych przez Wschodnie i Zachodnie Tradycje chrześcijańskie? (Patristics Between Eastern and Western Christian Traditions. What does patristics mean in the face of diverse receptions of patristic texts within and between Eastern and Western Christian traditions?)*, a sesjom przewodniczyli: Susan Ashbrook Harvey oraz Marco Rizzi. Wykład wprowadzający zatytułowany *Patristics beyond 'East' and 'West'* wygłosił Columba Andrew Stewart OSB z St. John's University, USA. Następnie przedstawiono sześć krótkich prezentacji: Lucian Dincă (St. Peter and Andrew Center, Rumunia), *Exemple de réception d'un texte d'Athanasie d'Alexandrie dans la querelle théologique entre l'Orient et l'Occident sur le 'Filioque'*; Barbara Crostini (Stockholms Universitet, Szwecja), *Hesychius of Jerusalem: An Exegete for East and West*; Rodrigo G. Álvarez Gutiérrez, (Pontificia Universidad Católica de Chile, Chile), *La réception de la théologie trinitaire du 'Contre Eunomio' de Grégoire de Nysse chez Ghislain Lafont*; Marcin Wysocki (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska), *Between Western and Eastern Traditions. Polish Patristic Studies and Theology after World War II*; Octavian Gordon (University of Bucharest, Rumunia), *Translating Patristic Greek Literature in the Post-Communist Romanian Cultural and Ecclesiastical Society*; Tina Dolidze (Tbilisi State University, Gruzja), *Patristics – As Reflected in Georgian Mental Reality*.

Trzeci blok tematyczny – *Patrystyka i teologia. Co dziś teologia może dać patrystyce, a co patrystyka teologii? (Patristics and Theology. What can theology contribute to patristics and what can patristics contribute to theology today?)*, który był przedmiotem obrad przez dwa kolejne dni – został wprowadzony wykładem Christopha Markschiesa (Humboldt Universität, Niemcy) zatytułowanym *Patristics and Theology: From Concordance and Conflict to Competition and Collaboration?* Następnie przedstawiono 17 prezentacji: Martin George, (Universität Bern, Szwajcaria), *Concepts of Theology in the Early and Byzantine Church*; Pablo Argarate, (Institut für Ökumenische Theologie, Ostkirchliche Orthodoxie und Patrologie, Austria), *Patristic Pneumatology in the Twenty-First Century*; Pak-Wah Lai (Biblical Graduate School of Theology, Singapur), *Medical Analogies as soteriological Motifs in Late-Fourth-Century Patristic Writings*; Daniel Buda (Lucian Blaga University of Sibiu, Rumunia), *Some Aspects Regarding the Importance of Patristics for Ecumenical Theology Today*; Young Richard Kim (Calvin College, USA), *Patristics and Protestants: A view from Contemporary north American Christianity*; Julia Konstantinovsky (University of Oxford, Wielka Brytania), *Patristics, Multiculturalism and the Building of the Self: Towards a Constructive Christian Social Ethics*; Patricia Andrea Ciner (Universidad Nacional de Cuyo – Universidad Católica de Cuyo, Argentyna), *The Exegesis of the Gospel of John in Heracleon and Origen: New Lines of Research on a Controversial Issue*; Lenka Karfikova (Charles University, Czechy), *The fifth Theological Oration of Gregory Nazianzen and the Historical controversy of Revelation*; Scott Ables (University of Oxford, Wielka Brytania), *Tradition in John of Damascus: A Creative and*

Adaptive Orthodoxy; Eirini Artemi (Archdiocese of Athens and all Greece, Grecja), *Orthodox Christianity and Modernity*; Charles Stang (Harvard Divinity School, Wielka Brytania), *Patristics and Philosophy: Strategies of Retrieval in Jean-Luc Marion and Giorgio Agamben*; Roberto Spatano (Università Pontificia Salesiana, Włochy), *Benedict XVI and his Catecheses on the Church Fathers: Suggestions on the Theologians*; Eimhin Walsh (Trinity College, Irlandia), *Formation from the Fathers: The Place of Patristics in Theological Education Clergy*; Adrian Marinescu (Ludwig-Maximilians-Universität, Niemcy), *Theology, Orthodoxy, Orthopraxy: Reflections on the Church Fathers' Topicality*; Zurab Jashi (Universität Leipzig, Niemcy), *The Education of Hope through the Trinitarian Theology of the Nicene Church Fathers*; Ysabel de Andia (Centre National de la Recherche Scientifique, Francja), *Les références d'Irénée de Lyon au Concile de Vatican II: un exemple de l'autorité des Pères de l'Église*; Fiona Kao (University of Cambridge, Wielka Brytania), *Female Martyrs in Early Modern Martyrologies and their Patristic Heritage*. Obradom w tej sekcji przewodniczyli: David Satran, Michel Libambu, Satoshi Toda, Averil Cameron, Tina Dolidze oraz Octavian Gordon.

Kolejne trzy bloki tematyczne realizowane były ostatniego dnia obrad, w czwartek 27 czerwca 2013 roku. Temat czwartej grupy brzmiał: *Patrystyka, literatura i dzieje książki. Jakie znaczenie dla patrystyki mają współczesne studia nad dziejami literatury i kulturą literacką?* (*Patristics, Literature, and Histories of the Book. What is the meaning for patristics of current thinking and research in literary history and book culture?*). Obrady w tej grupie rozpoczęły się od wykładu plenarnego Marca Vessey'a (University of British Columbia, USA) zatytułowanego "*Scribes for the Kingdom of God*": *The Fathers of the Church in Writing, Literature and Book Culture (1963-2013)*, a następnie istniała możliwość wysłuchania pięciu prezentacji: Dominique Côté (University of Ottawa, Kanada), *Les Pseudo-Clémentines ou le choix du roman grec*; Benoît Gain (Francja), *De quelques exemples d'intertextualité dans les littératures chrétiennes de l'Antiquité*; Hillel Newman (University of Haifa, Izrael), *Jewish Books in Light of Patristic Literature*; Zeev Elitzur (Ben Gurion University, Izrael), *Parallel Developments of the Jewish and Christian Holy Book in Late Antiquity*; Cordula Bandt (Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, Niemcy), *On Formal Aspects of Psalm Catenae Manuscripts*. Sesję tę prowadzili Michael Heyd i Michael Satlow.

Tematyką piątej grupy problemowej była *Patrystyka i sztuka. W jaki sposób studia nad estetyką i sztuką wczesnochrześcijańską przyczyniają się do studiów patrystycznych?* (*Patristics and Art. How can the study of aesthetics and Early Christian art forms contribute to the study of patristics?*) Podobnie jak inne grupy tematyczne, tak i ta rozpoczęła się od wykładu plenarnego, który wygłosiła Robin Jensen z Vanderbilt University, USA na temat: *New and Renewed Approaches to Material and Visual Evidence for Early Christian Studies: The Integration of Texts and Artifacts*, a następnie zostały przedstawione cztery referaty: Elisabeth Williams (New York University, USA), *Silver and Gold: Uses, Appreciations, and Economies of Precious Metals in the Early Byzantine Eastern Mediterranean*; Anne Karaham (Swedish Research Institute in Istanbul, Turcja), *Patristics and the Byzantine Motifs of Christ Pantokrator versus the Theotokos with the Christ Child*; Margaret M. Mitchell (University of Chicago, USA), *Scripture as a Christian Public Monument in the Late Fourth Century*; Marianne Sàghy (Central European University, Węgry), *Poetry as Propaganda: Martyr Theology, Nicene Orthodoxy and Classical Tradition in the "Epigrammata Damasiana"*.

Patrystyka i archeologia. Jakie znaczenie ma dla patrystyki głębsze rozumienie kultury starożytnej wypływające z badań archeologicznych? (Patristics and Archaeology. What is the meaning for patristics of a broader understanding of ancient culture and Christianity arising from archaeological investigations?) – tak brzmiał temat szóstej grupy tematycznej, w której wykład wprowadzający wygłosił Yoram Tsafrir (Hebrew University of Jerusalem, Izrael) na temat: *“Aelia Capitolina” and the Holy City: The Roles of Patristic Literature and Archaeological Research in the Study of Late Antique Jerusalem*. Korpusem obrad tej sekcji było siedem referatów: Bernard Mulholland (Queen’s University, Irlandia Północna), *Identification of Early Byzantine Constantinopolitan, Syrian and Roman Church Plans in the Levant and some Possible Consequences*; Oded Irshai (Hebrew University of Jerusalem, Izrael), *Eusebius’ “Martyrs of Palestine”: Blood, Politics and Holy Cartography*; Chrysi Kotsifou (Van Leer Jerusalem Institute, Izrael), *“Fragmented” Landscapes and ‘Fragmented’ Accounts: Pilgrimage Sites and Accounts*; Sophia Germanidou (Kalamata, Grecja), *Attitudes of Christian Patristics towards Technology in the Aphere of Byzantium: Myths and Evidence*; Erini Zisimou (University of Birmingham, Wielka Brytania), *The Economy and Material Culture of the Early Christian Greek Church*; Mats Pehrson (University of Gothenburg, Szwecja), *The Location(s) of Jabesh-Gilead: A Re-evaluation of the Textual Sources in Light of Recent Archaeological Excavations*; Erini Panou (University of Birmingham, Wielka Brytania), *The Church of Mary in the Probatic Pool and the “haghiasmata” of Constantinople*.

Czwartkowe popołudnie było czasem zakończenia i podsumowania obrad. Wykład zamykający patrystyczną konferencję dla uczczenia 50-lecia AIEP/IAPS wygłosił Jean-Noël Guinot (Sources Chrétiennes, Paryż), *Éditer, traduire et commenter les écrits des Pères. Constats, évolutions, perspectives. Retour sur 70 ans d’activité dédiée par « Sources Chrétiennes » à l’édition des textes patristiques*, któremu towarzyszył prezydent AIEP Theodore de Bruyn, który dokonał podsumowania i zamknięcia konferencji.

W ten sposób dobiegły końca obchody 50-lecia istnienia AIEP/IAPS, których głównym akordem była omówiona powyżej konferencja patrystyczna, na której zaprezentowali się patrolodzy i badacze antyku chrześcijańskiego z całego niemal świata. Po raz kolejny przychodzi jednak skonstatować ze smutkiem o nikłym udziale polskich patrologów w życiu międzynarodowym badaczy wczesnego chrześcijaństwa. Piszący te słowa był jedynym czynnym polskim uczestnikiem konferencji, wspieranym przez ks. prof. Józefa Grzywaczewskiego, rektora Seminarium Polskiego w Paryżu, który uczestniczył w konferencji jako wolny słuchacz. Dzieje się tak pomimo zauważonego i docenionego w trakcie konferencji znacznego wzrostu liczby polskich członków AIEP/IAPS. Z ogromną ciekawością, a nawet podziwem – szczególnie ze strony prof. Theodore de Bruyna – spotkały się osiągnięcia tłumaczeniowe, naukowe i dydaktyczne polskich patrologów, z jednoczesnym niemal zawodem, że tak wiele ciekawych publikacji i osiągnięć nie jest publikowanych w językach kongresowych. Konferencja była ciekawym i ważnym głosem w dyskusji nad kondycją badań patrystycznych w pięćdziesiąt lat od założenia AIEP. Wiele miejsca poświęcono także nauczaniu patrolologii. Oczywiście jak zwykle najciekawsze i najbardziej owocne dyskusje toczyły się w kularach, podczas posiłków i podczas uroczystego bankietu, w trakcie którego – degustując żydowskie potrawy i izraelskie wina – uczestnicy konferencji mogli sycić się widokiem Starej Jerozolimy, co dodawało szczególnego wymiaru tym dyskusjom – wszak czy nie na tym polega praca patrologa: żyjąc w terażniejszości, zachwycać się

chrześcijańską starożytnością? Okazją do tego będzie również przygotowywany tom zawierający wygłoszone podczas konferencji referaty.

ks. Marcin Wysocki – Lublin, KUL

4. COLLOQUIUM ORIGENIANUM UNDECIMUM (Aarhus, Dania, 26-31 VIII 2013)

Tradycyjnie co cztery lata spotykają się badacze osoby i dzieła Orygena, aby dzielić się swoimi osiągnięciami i wynikami badań. Tym razem znawców Adaman-tiosa gościł w dniach 26-31 sierpnia 2013 r. Uniwersytet w Aarhus, w Danii, a tematem XI Kolokwium Orygenesowskiego było *Orygenes i orygenizm w dziejach zachodniej myśli filozoficznej i teologicznej*. Zgodnie z zapowiedziami organizatorów spotkania – pod kierunkiem Andersa-Christiana Jacobsena – celem konferencji było jak najszerze zaprezentowanie postaci Orygena i jego wpływu na zachodnią myśl filozoficzną i teologiczną, ukazanie recepcji Orygena i orygenizmu w filozofii i teologii od najwcześniejszych jej przejawów w III i IV w., przez średniowiecze, do najnowszych interpretacji w wieku XX w świecie zachodnim; przedstawienie prac filologicznych nad tekstami Scholarchy z Aleksandrii oraz przykłady użycia lub odrzucenia orygenesowskich zasad egzegetycznych w zachodniej egzegezie. Program pięciodniowej konferencji opierał się na pięciu zasadniczych tematach: teoretyczne odniesienia do Orygena w zachodnich tradycjach; recepcja myśli Orygena w zachodnich tradycjach teologicznych i filozoficznych; recepcja myśli Orygena w zachodnich przeżyciach religijnych/mistycyzm; recepcja dzieł Orygena we współczesnych wydaniach i tłumaczeniach; wkład, jaki Orygenes i studia orygenesowskie mogą wnieść w zachodnie tradycje w XXI wieku.

Konferencja rozpoczęła się w poniedziałkowe popołudnie, 26 sierpnia, w nowoczesnej siedzibie Uniwersytetu w Aarhus. Wprowadzenia w tematykę obrad dokonał główny organizator konferencji Anders-Christian Jacobsen, który wielokrotnie nawiązywał do *Origeniana decima*, które odbyły się w roku 2009 w Krakowie. Następnie wykład otwierający zatytułowany *La réception d'Origène à la Renaissance: pour une typologie* wygłosił prof. Bernard Pouderon. Ten krótki dzień konferencyjny zakończył się koncertem organowym w miejscowej katedrze oraz uroczystą kolacją w miejscowym browarze.

Drugi dzień obrad – wtorek, 27 sierpnia – był już bardziej wypełniony naukowymi dyskusjami. Rozpoczęły się one porannym wykładem plenarnym zaprezentowanym przez prof. Ilarię Ramelli, którego temat brzmiał *The reception of Origen's thoughts in Western theological and philosophical traditions*. Następnie rozpoczęły się dwie równoległe sesje naukowe w czasie, których można było wysłuchać dłuższych, bo godzinnych wykładów. Przedstawili je: Mark Elliot, *Tracing the Romans commentary of Origen in Abelard's: appearance and reality*; Karla Pollmann, *The Broken Perfume-Flask: Origen's Legacy in Two Case-Studies*; Theo Kobusch, *Die Univozität des Moralischen. Die Wirkung des Origenes in Deismus und Aufklärung*; Georgios Skaltsas, *La question de l'extase mystique chez Origène et Grégoire de Nysse*; Anders-Christian Jacobsen, *The reception of Origen's ideas about universal salvation in Danish theology and literature in the 19th century*. Poszczególne sesje prowadzili: Hugo Lundhaug, Andrea Villani, Sebastian Weigert, Marie Odile Boulnois i Uta